

5. Костомаров, В.Г. Русский язык на газетной полосе / В.Г.Костомаров. – М.: Издательство Московского университета, 1971. – 276 с.
6. Крысин, Л.П. Русская литературная норма и речевая практика средств массовой информации / Л.П. Крысин // Журналистика и культура русской речи. – 2007. – № 1. – С.5-6.
7. Лазуткина, Е.М. Публицистический стиль: новые черты / Е.М.Лазуткина. – М., 2008. – 79 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.

ДЫЯЛЕКТНЫЯ ФАНЕТЫЧНЫЯ І ГРАМАТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ НЕКАТОРЫХ ГАВОРАК БЕШАНКОВІЦКАГА РАЁНА

Т.А. Грачыха

Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Вызначэнне асаблівасцей народных гаворак – актуальная праблема беларускай дыялекталогіі. Вывучэнне гаворак Віцебшчыны неабходна для стварэння дыялектнага слоўніка рэгіёна. Мэта нашага даследавання – прааналізаваць гаворку населеных пунктаў Ула, Ульянаўка, Паўазер’е Бешанковіцкага раёна. Яны знаходзіцца на паўночным захадзе раёна на мяжы з Ушацкім і Шумілінскім раёнамі. Дадзеныя гаворкі адносяцца да віцебска-магілёўскай групы паўночна-ўсходняга дыялекту.

Матэрыял і метады. Крыніцай для даследавання моўных асаблівасцей населеных пунктаў паслужыў фактычны дыялектны матэрыял, сабраны летам 2012 года ў палявых умовах пры праходжанні выязной студэнцкай дыялекталагічнай практыкі. Метады даследавання – апісальны і параўнальна-супастаўляльны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Паводле фанетычных асаблівасцей мясцовыя гаворкі выяўляюць рысы, уласцівыя літаратурнай мове. Аднак на дыялектным узроўні ў сістэме вакалізму выразна прасочваецца дысімілятыўнае яканне пасля мяккіх зычных, пашыранае ў паўночна-ўсходнім дыялекце. Распадабняюцца галосныя аднолькавага пад’ёму не толькі пад націскам і ў першым складзе перад націскам, але і ў іншых ненаціскных складах: *сістра, сім’я, зімлянка, маліц, німа, іна, пітнаццаць, дзьвінаццаць, спаліна, пікла, піялі, дзіржалі, цігалі, пірывязвалі* і інш. (*У мяні сістра сторажам была. Ула. У нас стаяла парцізанская сім’я. Паўазер’е*). Зрэдку адзначаецца віцебскі падтып дысімілятыўнага якання, пры якім галосны гук [і] вымаўляецца таксама і перад націскным [э] і нават [о]: *ціпер, цібе, міне, восім, вісной* і інш. (*І вот ціпер пажыць бы для сябе, ды здароўе ніякае. Ула. Ішчуць міне бульбу есці, а ні знаюць, дзе я ёсь.* Ульянаўка). Аднак гэты падтып якання ў гаворках прасочваецца непаслядоўна: *ня ўмеець, ня п’ець, ня дзелаў* (*Маліц харошы: ня курыць, ня п’ець, але ня ўмеець танцуваць*). Часціца ні ўжываецца, калі знаходзіцца не ў 1-м складзе перад націскам: *ні пусьцілі, ні казалі, ні ўсёгда*. Дысімілятыўнае аканне ў дадзеных гаворках не такое выразнае, як у віцебска-магілёўскіх гаворках. Пад уплывам рэдукцыі назіраецца пераход ненацісканога галоснага [а] пасля цвёрдых зычных у лабіяльны [у]: *танцуваць, нагаруваліся, буваюць, було, перазімувала, пупалі, пудпільнувалі, сураежка, сурок ‘сыр’* і інш. (*За ўсё жыццё нагаруваліся. Ула. У нашым лясу многа сураежак. Паўазер’е. Нашы парцізаны пудпільнувалі і пад Варатынскай гарой застрэлілі паліцая Яшку.* Ула). У сістэме кансанантызму дадзеных гаворак значных

адрозненняў у параўнанні з літаратурнай мовай не назіраецца. У іх пашыраны цвёрды гук [р], што выразна прасочваецца ў полацкай групе гаворак, сярэднебеларускіх гаворках, у паўднёва-заходнім дыялекце і ў літаратурнай мове: *врэмя, курыць, прышлі, дзярэўня, ціпер* і інш. Мяккаэрасць, характэрная для віцебска-магілёўскай групы гаворак, адзначана ў адзінкавых выпадках асобных вяскоўцаў: *треска 'неапрацаваны лён', прывезьлі, пірэбіралі (Тады треску часамі трапалі, часалі траплом. Ула).*

Сярод дыялектных марфалагічных асаблівасцей неабходна адзначыць фіналь -ць у форме 3-й асобы цяперашняга і будучага простага часу дзеясловаў I спражэння абвеснага ладу, што вызначае тэрыторыю паўночна-ўсходняга дыялекту: *рабсьцець, плывець, махнець, прыяжджаіць, схавайць, знайць, ахраняйць, кініць, жывець, кажыць (А яшчэ ў нас ірга расьцець, панскай ягадай я называюць. Ула. Кусочык хлеба неміц разломіць, кініць, а мы б'ёмся, каб хто схавіць, есці ж хочым. Паўазер'е).* Дысімілятыўнае яканне і аканне ўплывае на пашырэнне гукаў [і] , [ы] у канчатках дзеясловаў і ў постфіксах: *падымім, забіраім, хочым, можыш, хочыце, пойдзіці, сядзіці, вярнулісі, пажанілісі.* У дзеясловах II спражэння ў 3-й асобе множнага ліку ўжываюцца канчаткі -уць (-юць): *прыходзюць, застрэлюць, носюць (У нас, есці вінчаюць, дык і карону носюць, і кругам ходзюць. Ула).* Адзначаны формы без -ць: *есь 'есці', ёсь 'ёсць' (Есь у нечым варыць была, у гільзах варылі. Паўазер'е).* У дадзеных гаворках бытуюць у зваротных дзеясловах постфіксы -сі, -сь, -ся: *вярнулісі, брасалісь, купалісь, кончылася, нахлябаецца* і інш.

Пашыраная ў віцебска-магілёўскіх гаворках адсутнасць чаргавання заднеязычных гукаў са свісцячымі ў формах давальнага і меснага склонаў адзіночнага ліку назоўнікаў I скланення сустракаецца ў маўленні асобных вяскоўцаў: *на лодке (Плылі на пароме, патам на лодке, дзесяць кілометраў. Ула).*

У даследаваных гаворках бытуюць формы на -эй (-ей) у займенніку *тэй* 'той', а таксама ў назоўным склоне множнага ліку для прыметнікаў і неасабовых займеннікаў: *бальшэя, маладэя, такея (Такея кусты там бальшэя, і парцізаны там хаваліся, і мы ў тых кустах сядзелі).* Гэтыя дыялектныя асаблівасці характэрны для віцебска-магілёўскіх гаворак [1, 96]. Пашыраны займеннікі і прыслоўі, не ўласцівыя беларускай мове: *ейны, геты, гэны, цяперака, тутака, тамака.*

Сярод сінтаксічных рыс гаворкі трэба адзначыць ужыванне прыназоўніка праз у значэнні з-за (*Праз парцізан спалілі нашу дзярэўню. Паўазер'е).* Дыялектнай асаблівасцю з'яўляецца выкарыстанне ў творным склоне формы ноччы замест ноччу (*Ноччы засну, ноччы цёмна. Ульянаўка).* У гаворках пашырана канструкцыя "к + давальны склон" (*Маю сястру забралі к бавару. Ульянаўка. Мая мама ўзіла, калі неміц пашоў, і перабегла к нам. Ула).* Дадзеная канструкцыя распаўсюджана ў віцебска-магілёўскіх гаворках [2, 154].

Заклучэнне. Такім чынам, даследаваныя гаворкі Бешанковіцкага раёна маюць як уласныя спецыфічныя рысы, так і асаблівасці паўночна-ўсходняга дыялекту і яго дыялектных груп гаворак: віцебска-магілёўскай і полацкай. Дадзеныя гаворкі адлюстроўваюць асаблівасці ўсходняй дыялектнай зоны, перавага ў іх уласнабеларускіх моўных рыс указвае на іх збліжэнне з суседнімі гаворкамі полацкай групы.

Спіс літаратуры

1. Блінава, Э.Д. Беларуская дыялекталогія: вучэб. дапаможнік / Э.Д. Блінава, Е.С. Мяцельская. – Мінск: Выш. школа, 1980. – С.96.
2. Мяцельская, Е.С. Беларуская дыялекталогія. Практыкум / Е.С. Мяцельская, Э.Д. Блінава. – Мінск: Выш. шк., 1991. – С. 154.